

Henning Gillström – naturvän och konstnär

Av LENA FUNCKE

Henning Gillström föddes den 21 mars 1877 i Ljunggården, Vike, i en syskonskara av åtta barn till sadelmakare Karl och Anna Kristina Gillström. Redan som ung visade Henning ett stort intresse för djur och natur. I sina dagböcker ”Strövtåg i Skogen – Jakt – Fiske”, ”Minnen från skog och sjö” och i en dagbok utan titel skriver Henning om sina upplevelser i naturen. Hans jaktbyten är noga redovisade alltsedan han som 15-åring sköt sin första hare. Dagböckerna är vackert illustrerade med tuschteckningar och akvareller.

Ungdomsåren i Vike

Den 13-årige Henning skriver om sitt möte med berguven ute på Getholmen. Bland granarna hörde Henning ett konstigt knäppande, och ur en avblåst träd-stam stack det upp ett hornprytt huvud med eldlysande ögon. ”Trollet” väste

mot Henning, som livrädd sprang därifrån. Väl hemma vågade han inte berätta om mötet med trollet. Skollärare Francke i Vike skola upplyste Henning om att det var en berguv som 13-åringen stött på. När skogen på Getholmen avverkades flyttade uvarna till Posseberg. Under första världskriget betalades höga priser för berguvar, vilka användes till kråkjakt. Först 1950 fridlystes berguven, vår största ugglas. Berguven, eller berghunden, som den också kallades i den värmländska folktron, var bergfolkets hund på 1600-talet.

På Sörgårdens mark, ej långt från Vike by, finns en liten grotta kallad Trollugnen. Sägner berättar att en skatt skall vara nergrävd i närheten, skriver Henning Gillström. I början av 1890-talet



Henning Gillström som ung jägare.

Foto: Hilma Granström

bodde berguvar där, och hoandet hördes vida omkring under nätterna. En vidskeplig gubbe kallad Klöv-Gustav fick se en av berguvarna och hävdade senare att han sett själve Hornper.

Henning upplevde som ung pojke en otrolig händelse vid grottan. En varm augustikväll satt Henning och läste i närheten av den. "Ibland tyckte jag att det fanns någon mer i närheten. Det fanns ingen förklaring – jag var rädd. Rädd utan att veta varför. Som jag lade ihop boken, spratt jag till av ett skrapande ljud ifrån grottan. Jag satt alldeles stilla och om en stund kom en lång och smal karl med svarta mustascher, klädd i grå rock och svart styv hatt, bärande på någonting. Han gick alldeles förbi mig, men såg mig inte fastän jag satt helt öppet. Inte lång tid efter hittades gumman Åker-Jons Sara liggande med huvudet på en sten död intill grottan. I början av 1900-talet hittade soldaten Nord en stor kniv och en rund plåtlykta i grottan." Lyktan hängde sedan i verandan i Gillströms hem Österås och finns numera hos mig.

Från 1892 skriver Gillström att älgen var sällsynt i Viketrakten före 1890-talet. År 1889 sköt Johannes Ersä i Nolgården ett lodjur i Herrbacksskogen. Vintrarna 1893 och 1894 var mycket kalla och snörika. Temperaturen i februari pendlade mellan minus 34 och minus 40 grader, då Henning satt i en koja för att skjuta orrar. År efter år skriver han om vilka gevär han använde och antalet skjutna djur. År 1897 sköt han två orrar i ett skott på Stormossen. Detta var inget mindre än vad som på jägarspråk kallas för en doublé. Min morfar Anders Funke, gift med Hennings syster Cecilia, fällde hösten 1895 en mycket stor berguv i Herrbacksskogen. Nästa exemplar sköt Funke 1897 på Hultåsarna. En stor hona mötte samma öde 1899 norr om Revsand. "Joels Johan sköt en mycket stor uv på stora Marön, 1895", skriver Gillström.



Berguvsillustration i dagboken "Strövtåg i skogen – Jakt – Fiske".

Åren i Stockholm

Under 1899 flyttar Henning till Stockholm och börjar den 15 november på Tecknarskolan, Tekniska Högskolan. Han börjar som målarlärling hos Martin Eklund 1901 i dennes målarverkstad på Tyska brinken i Gamla stan. Mellan åren 1902 och 1905 deltar Gillström i målnings- och dekorationsarbeten i bl.a. Östersunds kyrka, på Djurgårdsteatern och polisstationen på Myntgatan 2 i Stockholm. Lärlingstiden till målare var över 1905, och 1908 upptogs han i Sveriges Målarförening och fick därmed sin betygsbok.

Då Gillström utförde målningsarbeten i trakten runt Strömmadalskvarken på Värmdö 1925 skriver han, att mjölnaren Karl Blomkvist många gånger sett Näcken. Gillström förstod efter beskrivningen att det var fråga om en utter och inte en näck. Han skriver: ”Om uttern ligger i stilla vatten och har bara huvudet ovan vattnet har han en slående likhet med en liten Menniska. Hans ljusblå troskyldiga ögon ser ut som huvudet av en liten pojke.”

Hennings stora intresse för djur och natur leder till att han börjar utbilda sig till konservator hos konservator Lind i Stockholm. I sina dagböcker skriver han om uppstoppning av olika exotiska djur, vilka han också gör målningar av. Efter att ha flått en leopard, hade han svårt att äta på en hel vecka. Annandag pingst 1908 skriver Gillström om yrväder och så mycket snö att slädar fick användas. Snön låg kvar fram till midsommaren det året. Under samma år målar han bl.a. sex åkvagnar åt gästgivare Karlsson på Hammarby gästgivargård.

Tillbaka till Värmland

I samband med första världskriget återvänder Gillström 1914 till Värmland och arbetar hos målarmästare Lundgren i Kristinehamn. Under tiden bor Gillström i Sjöstugan, nuvarande sommarhemmet i Hult, i tio år. På en resa norr om Stockholm i april 1916, då han levererar uppstoppade djur, köper han fem kilo socker och lika mycket mjöl, som han tar med hem till ”Wermland”. Sjöstugan blir så småningom för kall att bo i för Henning. I januari 1917 visar temperaturen minus 42 grader och snödjupet är 88 cm. År 1925 flyttar Gillström till Österås, Nolgården, i Vike.

År 1931 skriver han: ”Det bästa fågel-år jag nonsen sett.” Han skjuter 1933 i Uppsjön en berguv med en vingbredd på 160 cm och med en vikt å 3,2 kg. År 1937 skriver Gillström att det är ont om skogsfågel och att inte mer än en älg blev skjuten i Nolgården.



Henning Gillström, till vänster, har besök på Österås av Anton Carlsson och Erik Olsson, två av Sällskapet för Naturskydds grundare. Foto: Evert Nyqvist.

livet på Österås

Många historier om Henning Gillström finns återgivna av olika personer som haft glädjen att besöka Österås. Deras berättelser återfinns bland annat i de utgåvor av Sällskapet för Naturskydds jubileumsskrifter som redovisas i litteraturförteckningen sist i denna uppsats.

Stugan Österås ligger vackert i en sluttning mot åkrarna i Vike by. I närheten av byggnaden finns kolbottnar, vilka utgjort goda spelplatser för tjäder. Köket i Österås var både målarateljé och arbetsrum för konservering av djur och fåglar. På matbordet trängdes arsenikburkar med döds-kalleetiketter bland kaffekoppar och mattallrikar. I utdragssoffan var sofflocket dekorerat med årtal och namn på de som övernattat i soffan. Runt om på hyllorna stod halvfärdiga djur och fåglar för montering. I finrummet fanns en liten vacker soffgrupp i björk, ett gesällarbete av Henning. Dessa möbler har dock inte kunnat återfinnas av mig. Glasskåpen i finrummet var fyllda med uppstoppade djur och fåglar. På ett av dem tronade en kungsörn med en vingbredd på 2,15 m. Örnen sköts då den försökte stjäla en kalv för en bonde i Bjurtjärn. På väggarna i Österås hängde Gillströms egna målningar, oftast med djur- och

fågelmotiv. Bland möblemanget fanns en kista från 1630 med en målning av Eva i paradiset på lockets insida och med ormen slingrande ner från äppleträdet. Dåvarande Skansenchefen Carl Fries, som var på besök hos Gillström, påstod att Eva faktiskt såg farligare ut än Skam!

Tilläggas kan att en svartvit flugsnappare varje år byggde sitt bo i ett gammalt nyckelhål i en boddörr på Österås. Gillström nämner också att han 1943 ympade päron på rönn och oxel här.

Allkonstnären och konservatorn Gillström

Gillström var allkonstnär och spelman och kunde spela både mandolin och fiol. Han skrev förutom sina dagböcker även tidningsartiklar och diktade 1924 Vikevisan, en revyvisa. Han var också en skämtare, vilket följande episod visar. En gång i Krooks handelsbod, då han stod framme vid disken och med mycket folk i boden, blev en dam längst bak irriterad och utbrast: ”Är det herrn som stoppar upp?” – ”Ja”, svarade jag. ”Har ni fågeln med er?” Det blev muntert i handelsboden vid det tillfället.

Gillström skriver 1888 bl.a. om en ek som planterades i närheten av ”Nyhléns affär” i Vike och som var hemförd som en planta av ”Gammel-Hulten” efter kriget i Pommern 1805. Vidare berättar Gillström om en stor oxel, som ”Starrkärren” planterat i sin ungdom, och vars bär utgjort viktig föda för tusentals vinterfåglar. Henning planterade en ek vid Stora stenen 1927 och som han tagit på Dyrön. Kanske finns dessa gamla träd kvar i Vike än idag?

Under årens lopp tog Gillström emot hundratals fåglar för konservering. Han uppger själv att han stoppat upp mer än 800 fåglar. ”Fåglar är mycket klokare djur än vad folk vill tro”, hävdade han. En 1916 skjuten morkulla hade enligt Gillström med lera och gräs själv spjälkat sitt brutna ben! Av sällsynta fåglar nedlades en fjälluggla i Vike 1920. Vid Varnumsviken sköts två alkekungar 1912 respektive 1924. En härfågel togs 1888 i Vike och en 1922 i Bergsjö.

Bland vadarfåglarna var nog storspoven den som berörde Gillström mest. Han beundrade och greps av dess vemodiga läten, som gav en viss stämning på mossar och ängar. ”Storspovens locktoner på våren låter som en längtan, man vet inte efter vad, men alldeles säkert är att nu är våren här på fullaste allvar”, anser han.

Om havsörnen skriver Gillström att den numera (1929) är ”sällsynt vid Venern och bör skyddas så mycket som möjligt. Han gör ju obetydlig skada. Detsamma med fiskljusen.” På Stormossen lär ha funnits mycket orrar för länge sedan. En höst räknade Gillström och Funke till över 100 orrar. Gill-

ström skriver att de senaste tretton åren har mer än tusentals orrar skjutits på Stormossen. Martallarna i mossens norra ände var alldeles torra av hagel-svärmarna.

Något om fisket i Vänern

Gillström observerar och skriver om Väterns vattenstånd under åren liksom fiskefångster. 1933 var enligt honom ”vattenståndet i Vätern det lägsta i mannaminne”. Under 1936 var sikfisket gott och på fyra nät fick man 77 sikar. Sikfisket 1943 beskrev Gillström som ”det bästa sikfisket i mannaminne”. Ej mindre än 118 sikar fångades, varav sju utgjordes av ”nebb-sikar”, vilka vägde mellan två och sex kilo. I november 1949 togs 86 sikar, varav en på 2,1 kg. År 1955 skriver Gillström och då med darrig text: ”27 sikar. Näten upptagna 4 november. Vattenståndet mycke lågt.”

Avslutning

Jaktdagboken slutar 1952 med följande: ”Stod i fönstret i hallen och sköt en gammal blåkärrhökshane på lämmet första maj. Monterad.”

Henning Gillström avled den 20 april 1956, 79 år gammal. Hans grav finns vid Visnums kyrka och vårdas av mig.

Litteratur

- Anon. 1984. Ur Henning Gillströms dagböcker. I: Sällskapet för Naturskydd Kristinehamn 1976–1985, pp. 107–111. Kristinehamn.
- Borgström, G. 1956. Henning Gillström: Naturvän och hembygdsforskare. I: Sällskapet för Naturskydd Kristinehamn 1945–1955, pp. 69–72. Kristinehamn.
- Carlsson, U. T. 2006. På tu man hand med Olle Jonsson. I: Sällskapet för Naturskydd Kristinehamn 2006, pp. 5–18. Kristinehamn.
- Edbom, L. 2015, september, 11. Konservatorn som många minns. Nya Kristinehamns-Posten, pp. 18–19.
- Karlsson, S. 1978. Konservatorn Henning Gillström. I: Sällskapet för Naturskydd Kristinehamn 1966–1975, pp. 21–22. Kristinehamn.

Övriga källor

- Gillström, H. u. å. Minnen från skog och sjö. Opublicerad dagbok.
- Gillström, H. u. å. Strövtåg i Skogen – Jakt – Fiske. Opublicerad dagbok.
- Gillström, H. u. å. Dagbok utan titel. Opublicerad.
- Kindberg, I. 2015. Hults historia. Föredrag hållet i Equmeniakyrkan, Hult, den 21.6.2015.